

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารานุกรม เกี่ยวกับพระอภิธรรม

พระธรรมเจดีย์ภิกขุ

พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปทรงจำพระวชิรา ณ ดาวดึงส์
แสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดา

ถ้อยคำ ๐

พระธรรมสังคณีเป็นกวี

สมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ย่อมมีพระกมลชวนชวนแต่จะให้ประโยชน์
แก่อนุแกวไนยนิกร อาศัยเหตุที่ทรงพระมหากรุณาธิคุณ ปาฏิหาริยะสามมิตี
วะสันโต เมื่อพระองค์ทรงกระทำพระขมกปาฏิหาริย์เสร็จแล้ว จึงเสด็จขึ้นไป
สถิตที่ดาวดึงส์ ทรงจำพระมาอยู่เบื้องบนบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ภายใต้วัง
ไม้ปรีชาติ งามโอภาสด้วยพุทธรั้งสี มีอาภรณ์ประหนึ่งว่า ทิณทรเทพบุตร

จอมมุนีบรมนาถเจ้า เมื่อจะไปทูลประทานพระสัทธรรมเทศนาสนองคุณ
พระพุทธมารดาครั้งนั้น เพื่อจะเปลื้องเสียซึ่งจิมุต และไปสาวนิกมุลของ
พระพุทธมารดา จึงทรงอาวชนาคำในพระสุตร พระวินัย ทพ ๒ บัญญัติ
เห็นว่ามุนีคุณน้อยกว่าคุณพระพุทธมารดา เห็นแต่พระสัทคปกรณธรรมทั้ง
๑ พระคัมภีร์ จะพอคู่พอควรกับคุณพระชนนี ที่คืออภิบาลรักษาพระพุทธ

ธรรมา นาวา ยสสัมมัง สมะเขย กามาวะจะวัง กุสะลัง จิตตัง อุปันนัง โทติ โสมะ-

นัสสะ สะหะตะคัง ญาณะสัมปะยุคคัง รูปารัมมะณัง วา เบนอาทิจจะนี

ทวาร เอากถนเบนอารมณ เมอบงเกศคแซหวหาทวาร เกอรัสเบนอารมณ

เหมือนเราท่านทั้งหลายทั้งปวง ได้ลิ้มรสของเครื่องบริโภค มีรสหวาน

แรกทอทัยแสงขึ้นมา เทียมบอกเขาขุ่นชวคิรี มีหม่อมเทพเจ้าที่
โลกธาตุ มาประชุมแวดล้อมโดยรอบ คราบเท้าถึงขอบจักรวาล
ประมุขัง กัดคะวา สมเด็จพระมหากรุณา จึงทรงกระทำพระพุทธมาร
ประธานแก่เทพเจ้าทั้งปวง แล้วคร่ำพระสัทธรรมเทศนาพระสัท
ภิธรรมทั้ง ๑ พระคัมภีร์ สนองพระคุณพระพุทธชนนี ด้วยพระ

องค์มาในอนกชาติ พระอภิธรรมทั้ง ๑ พระคัมภีร์ มีพระธรรม
ประธาน องค์สมเด็จพระพิชิตมาร เมื่อพระองค์ตรัสเทศนาพระ
สังคณีเป็นอาทิว่า กุสะลา ชัมมา อะกุสะลา ชัมมา อัพพะยการ
จิตเป็นพระธรรมชั้นดี ๑๐๐๐ พระธรรมชั้นดี ประกอบด้วยถ้อยคำ
วิถิตถิตถิตเป็นต้น มีวิถิตถิตถิตเป็นต้นปรีโยสาน แล้วประ

เอาเป็นอารมณ์ของคน อุปันนัง บงกคจินโนสันตคาม

ผัสสโส อนันว่า ผัสสเจตสิก โทติ ก็มี อะวัคเขโป อนันว่าเอกค

กาคชวา กามาวจรกุศล เกศคแซหวหาทวาร เออรัส

กามาวจรกุศลจิต เกิดขึ้นแต่กายทวาร ก็เอาใญ่ญี่

เรียบเรียงโดย... วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์
เรื่อง สาระนั้นารู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม

เรียบเรียงโดย วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ

มูลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม จัดพิมพ์เป็นธรรมทาน

ISBN 974 - 90556 - 9 - 1

พิมพ์ครั้งที่ ๑	กรกฎาคม ๒๕๔๒	จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	พฤษภาคม ๒๕๔๓	จำนวน ๓,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	ตุลาคม ๒๕๔๓	จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔	สิงหาคม ๒๕๔๕	จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๕ (ปรับปรุงครั้งที่ ๑)	พฤษภาคม ๒๕๔๖	จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

บริษัท อักษรวิบูลย์ จำกัด
อักษรวิบูลย์ จำกัด (มหาชน) อักษรวิบูลย์

บริษัท อักษรวิบูลย์ จำกัด
อักษรวิบูลย์ จำกัด (มหาชน) อักษรวิบูลย์

บริษัท อักษรวิบูลย์ จำกัด
อักษรวิบูลย์ จำกัด (มหาชน) อักษรวิบูลย์

คำนำ

เมื่อกล่าวถึงคำว่า **พระอภิธรรม** ก็มักจะถูกถามเสมอว่าพระอภิธรรมคืออะไร พระอภิธรรมเรียนเกี่ยวกับอะไร ใครเป็นผู้แต่งพระอภิธรรมเรียนพระอภิธรรมแล้วได้ประโยชน์อะไร คนส่วนใหญ่จะเข้าใจแต่เพียงว่าพระอภิธรรมเป็นบทสวดในงานศพที่ไม่ค่อยจะมีใครฟังรู้เรื่อง แม้แต่ผู้สวดเองหลายท่านก็ไม่รู้ความหมาย

พระอภิธรรม เป็นธรรมะชั้นสูงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถธรรม ๔ ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน พระอภิธรรมเปรียบเสมือนแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาสุขุมล้าลึกอันนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของชีวิต เรื่องของกรรมและการส่งผลของกรรม เรื่องภพภูมิต่างๆ เรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องของการปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

วิชาการทั้งหลายทางโลกที่เราได้เคยเรียนเคยฟังและเคยอ่านกันมามีใช่แต่เพียงในภพนี้เท่านั้น ในภพก่อนๆ ที่เราเวียนว่ายตายเกิดกันมานับไม่ถ้วนนั้น เราก็คงได้เคยเรียน เคยฟัง และเคยอ่านกันมามากแล้ว แต่ก็ไม่เห็นว่าจะทำให้เราพ้นจากความทุกข์ พ้นจากความลำบาก หรือพ้นจากกิเลสไปได้เลย นี่ก็แสดงให้เห็นว่าวิชาการต่างๆ เหล่านั้นไม่ได้ทำให้เราเกิดปัญญาอันถูกต้องอย่างแท้จริง แต่เป็นเพียงแต่ความรู้ทางโลกเพื่อใช้ในการดำรงชีพไปภพหนึ่ง ชาติหนึ่ง เท่านั้นเอง

เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและเนื้อหาของ **พระอภิธรรม** อันจะนำไปสู่การศึกษาที่ละเอียดลึกซึ้งและการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาที่แจ่มใสในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงต่อไป ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมและเรียบเรียง **สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม** เล่มนี้ขึ้น

บุญกุศลอันเกิดขึ้นจากการรวบรวมและเรียบเรียงจนสำเร็จเป็นหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าขอบูชาแต่พระรัตนตรัย พระอรหันตศาสดาจารย์ และปรมาจารย์ทั้งหลายที่ได้สืบสานมรดกธรรมอันล้ำค่านี้ไว้ จนตกทอดมาถึงปัจจุบัน

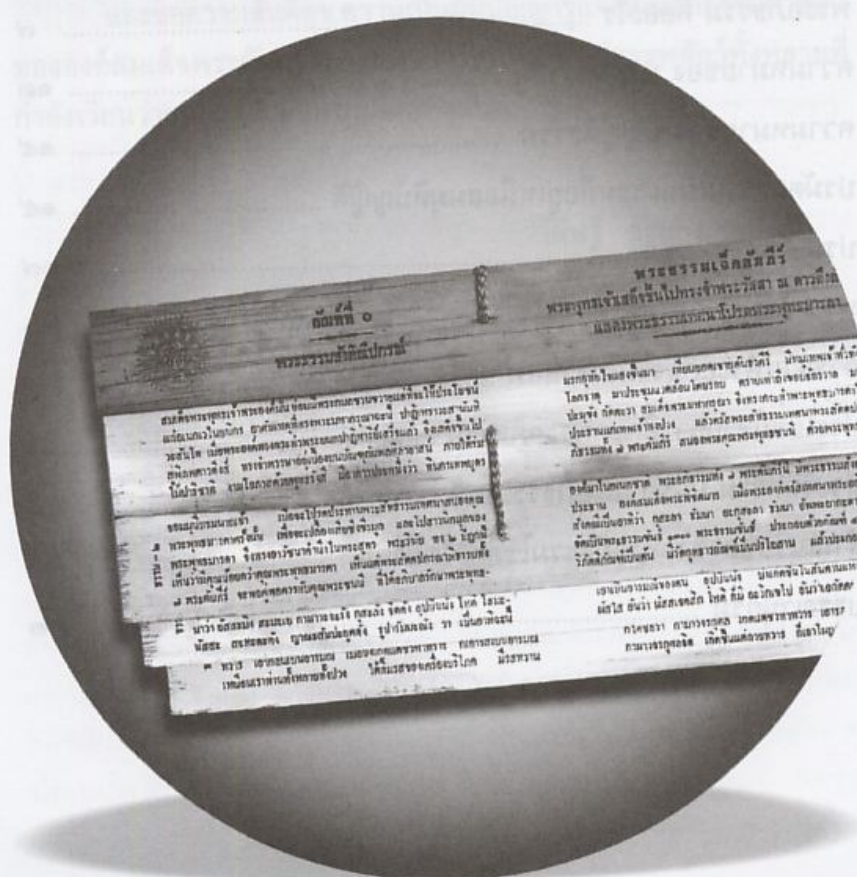
และขอความสันติสุข ความเป็นผู้มีปัญญาแจ่มแจ้งในหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงบังเกิดแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายที่กำลังเวียนว่ายอยู่ใน ๓๑ ภพภูมิโดยทั่วกันเทอญ

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ

สารบัญ

	หน้า
พระอภิธรรม คืออะไร	๗
ความหมายของ ปรมัตถธรรม	๑๓
ความหมายของ บัญญัติธรรม	๑๕
ปรมัตถธรรมเป็นธรรมที่อยู่เหนือสมมุติบัญญัติ	๑๕
ประวัติพระอภิธรรม	๑๗
พระอภิธัมมัตถสังคหะคืออะไร	๒๐
การสวดพระอภิธรรมในงานศพ	๒๔
ประโยชน์จากการศึกษาพระอภิธรรม	๒๖
ประวัติความเป็นมาของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย	๒๘
สำนักเรียนสาขาของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย	๓๐
บรรณานุกรม	๓๒

พระบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา
พระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยปริยาย
ของราชการ และขังคดียุติธรรม
ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม

พระบรมราชโองการ
มาตรา ๑

พระบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา
พระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยปริยาย
ของราชการ และขังคดียุติธรรม
ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม

ในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา
พระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยปริยาย
ของราชการ และขังคดียุติธรรม
ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา
พระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยปริยาย
ของราชการ และขังคดียุติธรรม
ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม

พระอภิธรรม คืออะไร

หลังจากที่สมเด็จพระสมณโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์เป็นเวลายาวนานถึง ๔๕ พรรษา คำสอนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทั้งหมดรวบรวมได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ซึ่งบรรจุคำสอนและเรื่องราวของพระพุทธศาสนาไว้โดยละเอียด แบ่งออกเป็น ๓ ปิฎกหรือ ๓ หมวดด้วยกันคือ

๑. พระวินัยปิฎก
๒. พระสุตตันตปิฎก
๓. พระอภิธรรมปิฎก

พระวินัยปิฎก หรือเรียกสั้นๆ ว่า **พระวินัย** เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบท (บทบัญญัติ) ตลอดจนพิธีกรรมและธรรมเนียมของสงฆ์ อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุสงฆ์และพระภิกษุณีสงฆ์จะต้องปฏิบัติ รวมถึงพุทธประวัติบางตอนและประวัติการทำสังคายนา มีทั้งสิ้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า อา. ปา. มะ. จุ. ปะ. (หัวใจพระวินัย) ได้แก่

๑. **คัมภีร์อาทิกัมมิกะ** ว่าด้วยอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส อนิยต และต้นบัญญัติในสิกขาบทต่างๆ
๒. **คัมภีร์ปาจิตตีย์** ว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งเป็นอาบัติอย่างเบา
๓. **คัมภีร์มหาวรรค** ว่าด้วยพุทธประวัติตอนปฐมโพธิกาล และพิธีกรรมทางพระวินัย
๔. **คัมภีร์จุลวรรค** ว่าด้วยพิธีกรรมทางพระวินัยต่อจากมหาวรรค ตลอดจนความเป็นมาของภิกษุณี และประวัติการทำสังคายนา
๕. **คัมภีร์ปริวาร** ว่าด้วยข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย

พระสูตรตันตปิฎก หรือเรียกสั้นๆ ว่า **พระสูตร** เป็นหมวดที่ประมวลพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรม และเรื่องเล่าต่างๆ อันยังเรียงตามบุคคลและโอกาส เป็นธรรมที่แสดงโดยใช้สมมุติโวหาร คือยกสัตว์ บุคคล กษัตริย์ เทวดา เป็นต้น มาแสดง มีคำสอนทั้งสิ้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ นิกาย เรียกโดยย่อว่า ที. มะ. สัง. อัง. ขุ. (หัวใจพระสูตร) ได้แก่

๑. **ทีฆนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรขนาดยาว จำนวน ๓๔ สูตร
๒. **มัชฌิมนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรขนาดปานกลางจำนวน ๑๕๒ สูตร
๓. **สังยุตตนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรที่จัดเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า **สังยุตต์** มีชื่อตามเนื้อหา เช่น เกี่ยวกับแคว้นโกศล เรียกว่า โกศลสังยุตต์ เกี่ยวกับมรรคเรียกว่า มรรคสังยุตต์ มีจำนวน ๗,๗๖๒ สูตร
๔. **อังกุตตรนิกาย** ประกอบด้วย พระสูตรที่จัดหมวดหมู่ตามจำนวนข้อของหลักธรรม เรียกว่า **นิบาต** เช่น เอกนิบาต ว่าด้วยหลักธรรมที่มีหัวข้อเดียว จนถึงหลักธรรมที่มี ๑๑ หัวข้อที่เรียกว่า เอกาทสกนิบาต ในนิกายนี้มีจำนวนพระสูตร ๘,๕๕๗ สูตร
๕. **ขุททกนิกาย** ประกอบด้วยภาษิตเบ็ดเตล็ด ประวัตินิทานต่างๆ นอกเหนือจากที่จัดไว้ในนิกายทั้ง ๔ ข้างต้น แบ่งออกเป็นหมวดได้ ๑๕ หมวดคือ
 - ๑) **ขุททกปาฐะ** แสดงบทสวดเล็กๆ น้อยๆ โดยมากเป็นบทสวดสั้นๆ
 - ๒) **ธรรมบท** แสดงคาถาพุทธภาษิต ประมาณ ๓๐๐ คาถา
 - ๓) **อุทาน** แสดงพระพุทธรดำรัสที่เปล่งอุทานเป็นภาษิตโดยมีเนื้อเรื่องประกอบตามสมควร
 - ๔) **อิติวุตตก** แสดงคำอ้างอิงว่าพระพุทธรเจ้าตรัสไว้อย่างนั้นอย่างนี้
 - ๕) **สูตรนิบาต** เป็นหมวดที่รวบรวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดไว้ด้วยกัน
 - ๖) **วิมานวัตถุ** แสดงเรื่องราวของผู้ได้วิมานและแสดงเหตุที่ทำให้ได้วิมานไว้ด้วย
 - ๗) **เปตวัตถุ** แสดงเรื่องราวของเปรตที่ได้ทำบาปกรรมไว้

- ๘) **เถรคาถา** แสดงภาษิตต่างๆ ของพระอรหันตสาวก
- ๙) **เถรีคาถา** แสดงภาษิตต่างๆ ของพระอรหันตสาวิกา
- ๑๐) **ชาดก** เป็นหมวดที่ประมวลคาถาธรรมภาษิตเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธองค์
- ๑๑) **นิทเทส** เป็นหมวดที่ว่าด้วยเรื่องของนิทเทส (การชี้แจง, การแสดง, การจำแนก) แบ่งเป็นมหานิทเทส และจุลนิทเทส
- ๑๒) **ปฏิสัมภิทามรรค** กล่าวถึงการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความมีปัญญาอันประเสริฐ
- ๑๓) **อปทาน** หมวดนี้จะกล่าวถึงอดีตชีวิตประวัติของพระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกและอรหันตสาวิกา
- ๑๔) **พุทธวงศ์** แสดงประวัติของอดีตพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์
- ๑๕) **จริยาปิฎก** แสดงเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า

พระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้นๆ ว่า **พระอภิธรรม** เป็นหมวดที่ประมวลพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นวิชาการว่าด้วยเรื่องของปรมัตถธรรม^๑ ล้วนๆ ยกตัวอย่างเช่นเมื่อกล่าวถึงบุคคลใด บุคคลหนึ่งทางพระอภิธรรมถือว่าบุคคลนั้นไม่มี มีแต่สิ่งซึ่งเป็นที่ประชุมรวมกันของจิต เจตสิก รูป เท่านั้น ดังนั้น ธรรมะในหมวดนี้จึงไม่มีเรื่องราว ของบุคคล เหตุการณ์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย

พระอภิธรรมปิฎกมีอยู่ทั้งสิ้น ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า สัง. วิ. ธา. ปุ. กะ. ยะ. ปะ. (หัวใจพระอภิธรรม) ได้แก่

๑. **คัมภีร์ธัมมสังคณี** ว่าด้วยธรรมะที่ประมวลไว้เป็นหมวดเป็นกลุ่ม เรียกว่า **กัณฑ์** มีทั้งหมด ๔ กัณฑ์ คือ
 - ๑) **จิตตวิภัตติกัณฑ์** แสดงการจำแนกจิตและเจตสิก เป็นต้น

^๑ ปรมัตถธรรม มี ๔ ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน

- ๒) รูปวิภัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกรูป เป็นต้น
- ๓) นิกเขปราสาทัณฑ์ แสดงธรรมที่เป็นแม่บท (มาติกา) ของ ปรมัตถธรรม
- ๔) อัฏฐุทธารัณฑ์ แสดงการจำแนกเนื้อความตามแม่บทของ ปรมัตถธรรม
๒. คัมภีร์วิภังค์ ว่าด้วยการจำแนกมาติกาในคัมภีร์ธัมมสังคณี ทั้งติกมาติกา ๒๒ หมวด และทุกมาติกา ๑๐๐ หมวด โดยแบ่งเป็น ๑๘ วิภังค์ เช่น
- ชั้นวิภังค์ จำแนกชั้น^๒ आयตनวิภังค์ จำแนกอายตนะ, ธาตุวิภังค์ จำแนกธาตุ, สัจจวิภังค์ จำแนกสัจจะ, อินทริยวิภังค์ จำแนกอินทริย์, ปฏิจจสมุปบาทวิภังค์ จำแนกปฏิจจสมุปบาท, สติปัฏฐานวิภังค์ จำแนก สติปัฏฐาน เป็นต้น
๓. คัมภีร์ธาตุกถา ว่าด้วยคำอธิบายเรื่องชั้น^๒ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ โดยนำมาติกาของคัมภีร์นี้จำนวน ๑๐๕ บท และมาติกาจาก คัมภีร์ธัมมสังคณีจำนวน ๒๖๖ บท (ติกมาติกา ๖๖ บท ใน ๒๒ หมวด และทุกมาติกา ๒๐๐ บท ใน ๑๐๐ หมวด) มาแสดงด้วยนัยต่างๆ (จำนวน ๑๔ นัย) เพื่อหาคำตอบว่าสภาวะธรรมบทนั้นๆ สงเคราะห์เข้าได้กับ ชั้นไหน เข้าได้กับอายตนะไหน และเข้าได้กับธาตุไหน เข้าไม่ได้กับชั้นไหน เข้าไม่ได้กับอายตนะไหน และเข้าไม่ได้กับธาตุไหน
๔. คัมภีร์บุคคลบัญญัติ ว่าด้วยการบัญญัติ (การประกาศ แสดง หรือชี้แจง) ในเรื่อง ๖ เรื่อง คือ (๑) ชั้นบัญญัติ การบัญญัติเรื่องชั้น (๒) อายตนะบัญญัติ การบัญญัติเรื่องอายตนะ (๓) ธาตุบัญญัติ การบัญญัติเรื่องธาตุ (๔) สัจจบัญญัติ การบัญญัติเรื่องสัจจะ (๕) อินทริยบัญญัติ การบัญญัติ เรื่องอินทริย์ (๖) บุคคลบัญญัติ การบัญญัติเรื่องบุคคล
๕. คัมภีร์กถาวัตถุ ว่าด้วยการโต้วาทะเพื่อชี้แจงแสดงเหตุผลให้เห็นว่า

^๒ ชั้น หมายถึง ชั้น ๕ อันประกอบด้วย รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น รูปชั้น ก็คือ รูป, เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น รวมเรียกว่า เจตสิก ส่วนวิญญาณชั้น ก็คือ จิต ดังนั้น ชั้น ๕ ก็คือ จิต + เจตสิก + รูป นั่นเอง

วาทกถา (ความเห็น) ของฝ่ายปรวาทी (พวกภิกษุในนิกายที่แตกไปจากเถรวาท ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช) จำนวน ๒๒๖ กถา ล้วนผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากพระพุทธรพจน์ดั้งเดิมที่ภิกษุฝ่ายเถรวาทยึดถือปฏิบัติอยู่ วิธีการได้วาทะใช้หลักตรรกศาสตร์ที่น่าสนใจมาก นับเป็นพุทธรตรรกศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบที่สุด ซึ่งมีในคัมภีร์นี้เท่านั้น

๖. **คัมภีร์ยมก** ว่าด้วยการปุจฉา-วิสัชนา สภาวธรรม ๑๐ หมวด ด้วยวิธีการยมก คือการถาม-ตอบ เป็นคู่ๆ ซึ่งเป็นวิธีการเฉพาะของคัมภีร์ยมก

สภาวธรรม ๑๐ หมวด ได้แก่ (๑) หมวดมูล (สภาวธรรมที่เป็นเหตุ) (๒) หมวดขั้น (๓) หมวดอายตนะ (๔) หมวดธาตุ (๕) หมวดสัจจะ (๖) หมวดสังขาร (๗) หมวดอนุสัย (๘) หมวดจิต (๙) หมวดสภาวธรรมในกุสลตีกะ เรียกสั้นๆ ว่า หมวดธรรม (๑๐) หมวดอินทริย

สภาวธรรม ๑๐ หมวดนี้ทำให้แบ่งเนื้อหาของคัมภีร์ยมกออกเป็น ๑๐ ยมก เรียกชื่อตามหมวดสภาวธรรมที่เป็นเนื้อหา คือ (๑) มูลยมก (๒) ขั้นยมก (๓) อายตนยมก (๔) ธาตุยมก (๕) สัจจยมก (๖) สังขารยมก (๗) อนุสัยยมก (๘) จิตตยมก (๙) ธรรมยมก (๑๐) อินทริยยมก

๗. **คัมภีร์ปฏิฐาน** ว่าด้วยการจำแนกสภาวธรรมแม่บท หรือ มาติกา ทั้ง ๒๖๖ บท (๑๒๒ หมวด) ในคัมภีร์ธัมมสังคณี โดยอำนาจปัจจัย ๒๔ ประการ^๑ มี เหตุปัจจัย เป็นต้น เพื่อให้เห็นว่าสภาวธรรมทั้งหลายปรากฏเกิดขึ้น ตามเหตุ ตามปัจจัยทั้งสิ้น มิได้เกิดจากการบังการของ

^๑ ปัจจัย ๒๔ ประการ ได้แก่

๑.เหตุปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นเหตุ
๒.อารัมหมณปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นอารมณ์
๓.อธิปัตติปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นอธิปัตติ
๔.อนันตรปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความติดต่อกันไม่มีระหว่างกัน
๕.สมันตรปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความติดต่อกันไม่มีระหว่างกันทีเดียว
๖.สหชาติปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเกิดพร้อมกัน

(ปัจจัยที่ ๗-๒๔ ดูต่อที่เชิงอรรถหน้า ๑๒)

ผู้ใด แต่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ที่เรียกว่า จิตตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม

สรุปแล้ว พระอภิธรรมก็คือธรรมะหมวดที่ ๓ ในพระไตรปิฎกที่สอนให้รู้จักธรรมชาติอันแท้จริงที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลายอันได้แก่จิต เจตสิก รูป และรู้จักพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ธรรมชาติทั้ง ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานนี้รวมเรียกว่า **ปรมัตถธรรม** หากแปลตามศัพท์ คำว่า **อภิธรรม** หรือ **อภิธรรม** แปลว่าธรรมอันประเสริฐ, ธรรมอันยิ่ง, ธรรมที่มีอยู่แท้จริงปราศจากสมมุติ

เนื้อความในพระอภิธรรมเกือบทั้งหมด จะกล่าวถึง **ปรมัตถธรรม** ล้วนๆ โดยไม่มี **บัญญัติธรรม** (สมมุติโวหาร) เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงควรทำความเข้าใจไว้ในเบื้องต้นก่อนว่า **ปรมัตถธรรม** และ **บัญญัติธรรม** นั้นต่างกันอย่างไร

๗. อัญญมัญญปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความแก่กันและกัน
๘. นิสสยปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นที่อาศัย
๙. อุปนิสสยปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก
๑๐. ปุเรชาตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเกิดก่อน
๑๑. ปัจฉาชาตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเกิดทีหลัง
๑๒. อาเสวนปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเสพบ่อยๆ
๑๓. กัมมปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความปรุงแต่งเพื่อให้เกิดกิจต่าง ๆ สำเร็จลง
๑๔. วิปากปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นวิบาก คือเข้าถึงความสุข และหมดกำลังลง
๑๕. อาหารปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้นำ
๑๖. อินทรีย์ปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ปกครอง
๑๗. ฌานปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้เพ่งอารมณ์
๑๘. มัคคปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นหนทาง
๑๙. สัมปยุตตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ประกอบ
๒๐. วิปยุตตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ไม่ประกอบ
๒๑. อตถปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ยังมิอยู่
๒๒. นัตถปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ไม่มี
๒๓. วิตตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ปราศจากไป
๒๔. อวิตตปัจจัย	ธรรมที่ช่วยอุปการะ	โดยความเป็นผู้ยังไม่ปราศจากไป

ความหมายของ ปริัตถกรรม

ปริัตถกรรม คือ ธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้แน่นอน ที่ดำรงลักษณะเฉพาะของตนไว้โดยไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลง เป็นธรรมที่ปฏิเสธความเป็นสัตว์ ความเป็นบุคคล ความเป็นตัวตนโดยสิ้นเชิง มี ๔ ประการคือ

๑. จิต
๒. เจตสิก
๓. รูป
๔. นิพพาน

ซึ่งมีความหมายโดยย่อดังนี้

จิต คือธรรมชาติที่ทำหน้าที่เห็น, ได้ยิน, รับกลิ่น, รับรส, รู้สัมผัส ถูกต้อง ตลอดจนธรรมชาติที่ทำให้เกิดการคิดนึก สภาวะของจิตมีทั้งหมด ๘๙ หรือ ๑๒๑ อย่าง (โดยพิสดาร) แต่เมื่อก้าวโดยลักษณะแล้วมีเพียง ๑ เท่านั้น คือ **รู้อารมณ์** (อารมณ์ในที่นี้หมายถึง รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สิ่งต่าง ๆ และเรื่องราวต่าง ๆ ที่จิตไปรับรู้)

จิตเป็นนามธรรม และมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น วิญญาณ, มโน, มนัส, มนินทรีย์, มโนธาตุ, มโนวิญญาณธาตุ และ มนายตนะ เป็นต้น

เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ประดุจแต่งจิต ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด ที่แตกต่างกัน ทั้งทางที่ดีและไม่ดี มีทั้งหมด ๕๒ ลักษณะ เจตสิกเป็นนามธรรม ที่เกิดร่วมกับจิต คือเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกันกับจิต และอาศัยที่เกิดที่เดียวกันกับจิต สภาพของจิต เป็นเพียงประธานในการรู้อารมณ์ แต่การที่จิตโกรธ หรือจิตโลภ เป็นเพราะมีเจตสิกเข้าประกอบประดุจแต่งให้เกิดความโกรธหรือความโลภนั่นเอง จิต

เปรียบเสมือนเม็ดยา เจตสิกเปรียบเสมือนตัวยาที่อยู่ในเม็ดยา จิตเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ และเจตสิกเกิดโดยไม่มีจิตก็ไม่ได้เช่นกัน

เนื่องจาก **จิต** และ **เจตสิก** เป็นสิ่งที่ต้องเกิดร่วมกันตลอดเวลา ดังนั้น การอธิบายบางแห่งในหนังสือเล่มนี้จึงเขียนว่า “**จิต+เจตสิก**” เพื่อให้ระลึกไว้อยู่เสมอว่าจิตและเจตสิกนั้นเป็นธรรมชาติที่ต้องเกิดร่วมกัน ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และไม่สามารถแยกออกจากกันได้

รูป คือ ธรรมชาติที่แตกดับ ย่อยยับ สลายไปด้วยความเย็นและความร้อน ในร่างกายของคนเราและสัตว์ทั้งหลายนั้นมีรูปประชุมกันอยู่ทั้งหมด ๒๘ ชนิด และรูปที่ประชุมกันอยู่นี้แต่ละรูปต่างก็แตกดับย่อยยับสลายไปตลอดเวลา หากความเที่ยงแท้ถาวรไม่ได้เลย

นิพพาน เป็นธรรมชาติที่พ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัด พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด นิพพานโดยปริยายมี ๒ ลักษณะคือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ยังเป็นไปกับขั้น ๕ หมายถึง การที่ประหาณกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว (กิเลสนิพพาน) แต่ขั้น ๕ ยังมีการเกิดดับสืบต่ออยู่ (ยังมีชีวิตอยู่)

๒. อนุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ปราศจากขั้น ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ (ผู้หมดจดจากกิเลส) และสิ้นชีวิตไปแล้ว (คือ กิเลสก็ไม่เหลือขั้น ๕ ก็ไม่เหลือ) หรือที่เรียกว่า **ปรินิพพาน** (ปริ = ทั้งหมด) เมื่อปรินิพพานแล้ว จิต+เจตสิกและรูปจะหยุดการสืบต่อและดับลงโดยสิ้นเชิง (คือเมื่อปรินิพพานไปแล้วก็จะไม่มีการเกิดอีกหรือไม่มีภพชาติต่อไปอีก)

นิพพาน เป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจะต้องพยายามเข้าถึงให้จงได้จึงจะได้ชื่อว่าเป็นพุทธสาวก เป็นอริยบุคคล และเป็นทายาทผู้รับมรดกธรรมในพุทธศาสนา

ความหมายของ บัญญัติธรรม

บัญญัติธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อสื่อสารให้เข้าใจความหมายซึ่งกันและกัน เช่น ชื่อ นายมี นางมา สีเขียว สีแดง ทิศเหนือ ทิศใต้ วันจันทร์ วันอังคาร เดือน ๘ เดือน ๑๐ ปีชวด ปีฉลู เวลาเช้า เวลาเย็น เวลา ๒๔.๐๐ น. พลเอก อธิบดี รัฐมนตรี เหยี่ยว ๕๐ สตางค์ ธนบัตร ๑๐๐ บาท ระยะทาง ๑ กิโลเมตร น้ำหนัก ๑ กิโลกรัม เนื้อที่ ๑ ไร่ ล้วนเป็นสิ่งสมมุติทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ท่านเรียกว่า **บัญญัติธรรม** หรือ **สมมุติบัญญัติ**

แม้แต่ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หนังสือ ปากกา นาฬิกา บ้าน โต๊ะ เก้าอี้ แก้วน้ำ ช้อน ชาม พัดลม วิทยุ เกวียน เรือ รถยนต์ คน และสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ ก็จัดเป็นบัญญัติธรรม เช่นกัน

ปรมาตถธรรมเป็นธรรมที่อยู่เหนือสมมุติบัญญัติ

หากไม่มีมนุษย์เกิดขึ้นในโลกนี้ ความหมายของสิ่งต่างๆ ที่มีมนุษย์บัญญัติขึ้นว่าเป็นนั่นเป็นนี่มีชื่อเรียกอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเช่นกัน แม้แต่ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ พื้นดิน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ ก็เป็นเพียงธรรมชาติ ที่ปราศจากความหมาย ปราศจากชื่อ คือเป็นแต่เพียงสภาวะที่เกิดจากการประชุมกันของมหาภูตรูปทั้ง ๔ อันเป็นรูปธรรม(รูป) ที่ปราศจากนามธรรม(จิต+เจตสิก) ซึ่งเป็นสภาวะปรมาตถ์(ปรมาตถธรรม) ที่พ้นจากสมมุติบัญญัติโดยสิ้นเชิง

มหาภูตรูปทั้ง ๔ ได้แก่ ๑. รูปที่มีความอ่อนและแข็งเป็นลักษณะ (ปฐวี) ๒. รูปที่มีอาการไหลและเกาะกุมเป็นลักษณะ (อาโป) ๓. รูปที่มีความร้อนและเย็นเป็นลักษณะ (เตโช) ๔. รูปที่มีการเคลื่อนไหวหรือเครื่องตั้งเป็นลักษณะ (วาโย) แท้จริงแล้วยังมีรูปอีก ๔ อย่าง คือ รูปารมณฺ์ คันธารมณฺ์ รัสสารมณฺ์ และอาหารรูปแฝงอยู่ในมหาภูตรูปทั้ง ๔ รวมเรียกว่า อวินิพโกรูป ๘ แต่ในที่นี้ยกเฉพาะ มหาภูตรูป ๔ ขึ้นแสดงเท่านั้น เพราะถือว่า อวินิพโกรูป ๘ มีมหาภูตรูป ๔ เป็นประธาน

ส่วนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนั้น หากกล่าวในแง่ปรมัตถธรรมแล้ว ถือว่าไม่มีตัวตน ไม่มี นายมี ไม่มี นางมา มีแต่รูปธรรม (รูป) และนามธรรม (จิต+เจตสิก) มาประชุมกันเท่านั้น

ดังนั้น ไม่ว่าตัวเราหรือผู้อื่นซึ่งรวมถึงสัตว์ทั้งหลายด้วยนั้น เมื่อกล่าวในแง่ปรมัตถธรรมหรือธาตุแท้ตามธรรมชาติแล้ว จะมีส่วนประกอบอยู่ ๓ ส่วนเท่านั้นคือ

๑. จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์
๒. เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบปรุงแต่งจิตมี ๕๒ ลักษณะ
๓. รูป คือ องค์ประกอบ ๒๘ ชนิดที่รวมกันขึ้นเป็นกาย

จะเห็นได้ว่า คนเราทุกคนและสัตว์ทั้งหลายนั้น มีส่วนประกอบเหมือนกันคือ

เราก็มี จิต เจตสิก รูป

เขาก็มี จิต เจตสิก รูป

สัตว์ทั้งหลายก็มี จิต เจตสิก รูป

จะมีความแตกต่างกันก็ตรงที่รูปร่างหน้าตาผิวพรรณ ซึ่งถูกจำแนกให้แตกต่างกันด้วยอำนาจของกรรมที่กระทำไว้ในอดีต

จิต+เจตสิก และรูป มีลักษณะสามัญตามธรรมชาติ (สามัญลักษณะ) อยู่ ๓ ประการคือ

๑. อนิจจลักษณะ คือมีลักษณะที่ไม่เที่ยงไม่คงที่ ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
๒. ทุกขลักษณะ คือมีลักษณะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เกิดขึ้นแล้วต้องดับไปอยู่ตลอดเวลา
๓. อนัตตลักษณะ คือมีลักษณะที่มีตัวตน มีตัวตน ไม่สามารถบังคับบัญชาได้

สามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งจริงแท้แน่นอน เป็นกฎธรรมชาติ

เรียกว่า ไตรลักษณ์

โดยสรุปแล้ว จิต+เจตสิก และรูป ที่ประกอบขึ้นเป็นบุคคลหรือเป็นสัตว์ใดๆ ก็ตามนั้น แท้จริงแล้วไม่ได้มีแก่นสารอะไรเลย เป็นเพียงการประชุมกันของส่วนประกอบที่มีความไม่เที่ยง เกิดดับ เกิดดับสืบต่อกันอย่างรวดเร็ว (ชั่วลัดนิ้วมือ จิตมีการเกิดดับแสนโกฏิกขณะ หรือหนึ่งล้านล้านครั้ง) เป็นสภาพที่หาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของผู้ใด ว่างเปล่าจากความเป็นคนนั้นคนนี้ ว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน ว่างเปล่าจากความเป็นนั้นเป็นนี่ตามที่สมมุติกันขึ้นมา แต่เป็นสภาวะธรรมอันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ขึ้นกับเหตุ ขึ้นกับปัจจัย พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตามปรมาตถธรรมเหล่านี้ก็คงมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธองค์เป็นแต่เพียงผู้ทรงค้นพบ และนำมาเปิดเผยให้เราทั้งหลายได้ทราบเท่านั้น

(หากต้องการทราบเนื้อหาอันลึกซึ้งของปรมาตถธรรมทั้ง ๔ ก็ต้องศึกษาพระอภิธรรมโดยละเอียดต่อไป)

ประวัติพระอภิธรรม

ในสัปดาห์ที่ ๔ หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับพระอภิธรรมซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมาตถธรรม (จิต เจตสิก รูป นิพพาน) อันเป็นแก่นของธรรมะในพระพุทธศาสนาอยู่ตลอด ๗ วัน ในขณะที่ทรงพิจารณาเรื่องของเหตุ เรื่องของปัจจัยในปรมาตถธรรมอันเป็นที่มาของคัมภีร์ปฏิฐานอยู่นั้น ก็ปรากฏฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประการ) มีสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีม่วง และสีเลื่อมพราย เหมือนแก้วผลึก แผล่ออกจากพระวรกายอย่างน่าอัศจรรย์

ในช่วง ๖ พรรษาแรกของการประกาศศาสนา พระพุทธองค์ยังมิได้ทรงตรัสสอนพระอภิรรมแก่ผู้ใด เพราะพระอภิรรมเป็นธรรมะที่เกี่ยวข้องกับปรมัตถธรรมล้วนๆ ยากแก่การที่จะอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย บุคคลที่จะรับอรรถรสของพระอภิรรมได้นั้นต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคงและได้เคยสั่งสมบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาในเรื่องนี้มาบ้างแล้วแต่กาลก่อน แต่ในช่วงต้นของการประกาศศาสนานั้นคนส่วนใหญ่ยังมีศรัทธาและมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาอยู่ ยังไม่พร้อมที่จะรับคำสอนเกี่ยวกับปรมัตถธรรมซึ่งเป็นธรรมะอันลึกซึ้งได้ พระองค์จึงยังไม่ทรงแสดงให้ทราบเพราะถ้าทรงแสดงไปแล้วความสงสัยไม่เข้าใจหรือความไม่เชื่อย่อมนจะเกิดแก่ชนเหล่านั้น เมื่อมีความสงสัยไม่เข้าใจหรือไม่เชื่อแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิรรมได้ ซึ่งจะเป็นผลร้ายมากกว่าผลดี

ล่วงมาถึงพรรษาที่ ๗ พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงพระอภิรรมเป็นครั้งแรก โดยเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนคุณของพระมารดาด้วยการแสดงพระอภิรรมเทศนาโปรดพุทธมารดา ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ประสูติพระองค์ได้ ๗ วัน และได้อุบัติเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตมีพระนามว่า *สันดุสิตเทพบุตร* ในการแสดงธรรมครั้งนี้ ได้มีเทวดาและพรหมจากหมื่นจักรวาลจำนวนหลายแสนโกฏิ มาร่วมฟังธรรมด้วย โดยมีสันดุสิตเทพบุตรเป็นประธาน ณ ที่นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิรรม แก่เหล่าเทวดาและพรหมด้วย *วิถถารนัย* คือ แสดงโดยละเอียดพิสดาร ตลอดพรรษากาล คือ ๓ เดือนเต็ม

สำหรับในโลกมนุษย์นั้นพระองค์ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเป็นองค์แรก คือในระหว่างที่ทรงแสดงธรรมอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นพอได้เวลาบิณฑบาต พระองค์ก็ทรงเนรมิตพุทธนิมิตขึ้นแสดงธรรมแทนพระองค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จไปบิณฑบาตในหมู่ชนชาวอูตตรกुरु เมื่อบิณฑบาตเสร็จแล้วก็เสด็จไปยังป่าไม้จันทน์ซึ่งอยู่ในบริเวณป่าหิมวันต์ใกล้กับสระอโนดาตเพื่อเสวยพระกระยาหาร โดยมีพระสารีบุตรเถระมาเฝ้าทุกวัน

หลังจากที่ทรงเสวยแล้วก็ทรงสรุบน้ำของพระอภิธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมให้พระสารีบุตรฟังวันต่อวัน^๕ เสร็จแล้วพระองค์จึงเสด็จกลับขึ้นสู่อวตารโลกเพื่อแสดงธรรมต่อไป ทรงกระทำเช่นนี้ทุกวันตลอด ๓ เดือน เมื่อการแสดงพระอภิธรรมบนเทวโลกจบสมบูรณ์แล้วการแสดงพระอภิธรรมแก่พระสารีบุตรก็จบสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน เมื่อจบพระอภิธรรมเทศนาเทวดาและพรหม ๘๐๐,๐๐๐ โภกิได้บรรลुरुธรรมและสันติจิตเทพบุตร(พุทธมารดา)ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล

เมื่อพระสารีบุตรได้ฟังพระอภิธรรมจากพระบรมศาสดาแล้ว ก็นำมาสอนให้แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านโดยสอนตามพระพุทธองค์วันต่อวันและจบบริบูรณ์ในเวลา ๓ เดือนเช่นกัน การสอนพระอภิธรรมของพระสารีบุตรที่สอนแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้เป็นการสอนชนิดไม่ย่อเกินไป ไม่พิสดารเกินไป เรียกว่า *นาตวิตถารนาตสังเขปนัย*

ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปนี้ เคยมีอุปนิสัยมาแล้วในชาติก่อน คือในสมัยศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปนี้เป็นค่างควาอาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง ขณะนั้นมีภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรม ๒ รูปที่อาศัยอยู่ในถ้ำนั้นเช่นกัน กำลังสวดสาธยายพระอภิธรรมอยู่ เมื่อค่างควาทั้ง ๕๐๐ ตัวได้ยินเสียงพระสวดสาธยายพระอภิธรรมก็รู้เพียงว่าเป็นพระธรรมเท่านั้นหาได้รู้ความหมายใดๆ ไม่ แต่ก็พากันตั้งใจฟังตั้งแต่ต้นจนจบ เมื่อสิ้นจากชาติที่เป็นค่างควาแล้วก็ได้ไปเกิดอยู่ในเทวโลกเหมือนกันทั้งหมด จนกระทั่งศาสนาของพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นจึงได้จุติจากเทวโลกมาเกิดเป็นมนุษย์และได้บวชเป็นภิกษุในศาสนานี้ตลอดจนได้เรียนพระอภิธรรมจากพระสารีบุตรดังกล่าวแล้ว นับแต่นั้นมาการสาธยายท่องจำและการถ่ายทอดความรู้เรื่องพระอภิธรรมก็ได้แพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง

^๕ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรด้วย *สังเขปนัย* คือ แสดงอย่างย่อ

ภายหลังที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลังจากถวายพระเพลิงได้ ๕๒ วัน ท่านมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์รวมทั้งสิ้น ๕๐๐ องค์ ซึ่งล้วนเป็นปฏิสัมภิกที่ปัดตะ^๖ ฉฬภิญโญ^๗ และเตวิชชะ^๘ ได้ช่วยกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และได้กล่าวยกย่องพระอภิธรรมว่าเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนา การทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก

พระอภิธัมมัตถสังคหะคืออะไร

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๑๒๐๐^๙ มีพระเถระผู้ทรงความรู้ในพระไตรปิฎกท่านหนึ่งมีนามว่า **พระอนุรุทธเถระ** (พระอนุรุทธาจารย์) ท่านเป็นชาว กาวิลกัญญิ แขวงเมืองมัทราช ภาคใต้ของประเทศอินเดีย ท่านได้มาศึกษาพระอภิธรรมอยู่ที่สำนักวัดคุมูลโสमारาม เมืองอนุราธบุรี ประเทศลังกา จนมีความแตกฉานและได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางพระอภิธรรมท่านหนึ่ง ต่อมาท่านได้รับอาราธนาจากนัมพะอุบาสกผู้เป็นทายกให้ช่วยเรียบเรียงพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ละเอียดลึกซึ้งมากนั้นให้สั้นและง่ายเพื่อ

^๖ ปฏิสัมภิกที่ปัดตะ = ผู้ที่ดับปฏิสัมภิกา ๔ คือผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจธรรมะอย่างแตกฉาน สามารถแยกแยะและขยายความได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง มีปฏิภาณไหวพริบ มีโวหารและวาทีที่จะทำให้ผู้อื่นรู้ตามเข้าใจตามได้โดยง่าย

^๗ ฉฬภิญโญ = ผู้มีภิญญา ๖ อันได้แก่ ๑. แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ ๒. มีหูทิพย์ ๓. ทายใจผู้อื่นได้ ๔. ระลึกชาติได้ ๕. มีคาทิพย์ ๖. สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้สิ้นไป

^๘ เตวิชชะ = ผู้ที่ได้วิชา ๓ อันได้แก่ ๑. ระลึกชาติได้ ๒. รู้การจุติและการอุปบัติของสัตว์ ๓. มีปัญญาที่ทำอาสวะกิเลสให้สิ้นไป

^๙ หลักฐานบางแห่งระบุว่า ประมาณปี พ.ศ. ๑๕๐๐

สะดวกแก่การศึกษาและจดจำ ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาพระอภิธรรมทั้งหลายในอนาคต พระอนุชราชจารย์ได้อาศัยพระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๗ คัมภีร์ มาเป็นหลักในการเรียบเรียงพระอภิธรรมฉบับย่อและเรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า **พระอภิธัมมัตถสังคหะ**

อภิธัมมัตถสังคหะ แยกออกเป็น **อภิ+ธัมมะ+อรรถะ+สัง+คหะ**

- อภิ** = อันประเสริฐยิ่ง
- ธัมมะ** = สภาพที่ทรงไว้ไม่มีการผดแปรผัน
- อรรถะ** = เนื้อความ
- สัง** = โดยย่อ
- คหะ** = รวบรวม

อภิธัมมัตถสังคหะ จึงหมายถึง **คัมภีร์ซึ่งรวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ไว้โดยย่อ** อันเปรียบเสมือนแบบเรียนเร็วพระอภิธรรม แบ่งเป็น ๙ ปริจเฉท (๙ ตอน) แต่ละปริจเฉทมีเนื้อหาโดยสรุปดังนี้

ปริจเฉทที่ ๑ จิตตสังคหวิภาค

แสดงเรื่อง ธรรมชาติของจิต ประเภทของจิต ทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร ทำให้เข้าใจถึงจิตประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกุศลจิต อกุศลจิต วิบากจิต กิริยาจิต มหัคคตจิต และโลกุตตรจิต

ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค

แสดงเรื่องเจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิตเพื่อปรุงแต่งจิต มีทั้งหมด ๕๒ ลักษณะ แบ่งเป็น เจตสิกที่ประกอบกับจิตได้ทุกประเภท เจตสิกฝ่ายกุศล และเจตสิกฝ่ายอกุศล

ปริจเฉทที่ ๓ ปกิณณกสังคหวิภาค

แสดงการนำจิตและเจตสิกมาสัมพันธ์กับธรรม ๖ หมวด ได้แก่ ความรู้สึกของจิต (เวทนา) เหตุแห่งความดีความชั่ว (เหตุ) หน้าที่ของจิต (กิจ)

ทางรับรู้ของจิต (ทวาร) สิ่งที่จิตรู้ (อารมณ์) และที่ตั้งที่อาศัยของจิต (วัตถุ)

ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหวิภาค

แสดงวิถีสังคหวิภาค อันได้แก่กระบวนการทำงานของจิตที่เกิดทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เมื่อได้ศึกษาปริจเฉทนี้แล้วจะทำให้รู้กระบวนการทำงานของจิตทุกประเภท บุญบาปไม่ได้เกิดที่ไหน เกิดที่วิถีสังคหวิภาคนี้เอง ก่อนที่จะเกิดจิตบุญหรือจิตบาป มีจิตขณะหนึ่งเกิดก่อน คอยเปิดประตูให้เกิดจิตบุญหรือจิตบาป จิตดวงนี้เกี่ยวข้องกับการวางใจอย่างแบบคายน (โยนิโสมนสิการ) หรือการวางใจอย่างไม่แบบคายน (อโยนิโสมนสิการ) หากเราได้เข้าใจก็จะมีประโยชน์ในการป้องกันมิให้จิตบาปเกิดขึ้นได้

ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค

แสดงถึงการทำงานของจิตขณะใกล้ตาย ขณะตาย (จติ) และขณะเกิดใหม่ (ปฏิสนธิ) กล่าวถึงเหตุแห่งการตาย การเกิดของสัตว์ในภพภูมิต่างๆ โดยแบ่งได้ถึง ๓๑ ภพภูมิ (มนุษย์ภูมิเป็นเพียง ๑ ใน ๓๑ ภูมิ) ขณะเวลาใกล้จะตายภาวะจิตเป็นอย่างไร ควรวางใจอย่างไรจึงจะไปเกิดในภพภูมิที่ดี พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่าตายแล้วต้องเกิดทันที มิใช่ตายแล้ววิญญาน (จิต) ต้องเร่ร่อนเพื่อไปหาที่เกิดใหม่ และยังได้อธิบายเรื่องของการกรรม ลำดับแห่งการให้ผลของกรรมไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งอีกด้วย

ปริจเฉทที่ ๖ รูปสังคหวิภาค และนิพพาน

เมื่อได้ศึกษาทำความเข้าใจเรื่องจิต และเจตสิก อันเป็นนามธรรมมาแล้ว ในปริจเฉทที่ ๖ นี้พระอนุรุทธาจารย์ได้แสดงองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย นั่นก็คือเรื่องของรูป ร่างกาย (รูปธรรม) โดยแบ่งรายละเอียดออกเป็นรูปต่างๆ ได้ ๒๘ ชนิด และอธิบายถึงสมุฏฐาน (เหตุ) ในการเกิดรูปต่างๆ ไว้อย่างละเอียดพิสดาร

ในตอนท้ายได้กล่าวถึงเรื่องพระนิพพานว่ามีสภาวะอย่างไร อันจะทำให้เข้าใจเรื่องของพระนิพพานได้อย่างถูกต้องชัดเจน

ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค

เมื่อได้ศึกษาปรมัตถธรรม ๔ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน มาจากปริจเฉทที่ ๑ ถึง ๖ แล้ว ในปริจเฉทนี้จะแสดงธรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ซึ่งให้ผลเป็นความสุข และธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลซึ่งให้ผลเป็นความทุกข์ ในสภาวะความเป็นจริงแล้วกุศลจิต (จิตบุญ) และอกุศลจิต (จิตบาป) จะเกิดสลับสับเปลี่ยนกันอยู่ตลอดเวลา ส่วนจะเกิดจิตชนิดไหนมากน้อยเพียง ไตนั้นย่อมขึ้นอยู่กับคุณธรรมและจริยธรรมของแต่ละบุคคล คนเราทั่วไป มักไม่เข้าใจและไม่รู้จักกับกุศลและอกุศลเหล่านี้ จึงทำให้ชีวิตตกอยู่ใน วัฏฏทุกข์ไม่รู้จักจบสิ้น ในปริจเฉทที่ ๗ นี้ได้แสดงธรรมที่ควรรู้ที่สำคัญๆ ได้แก่ อุกาทานขันธ (ขันธที่ถูกอุกาทานยึดมั่นอย่างเหนียวแน่น), आयตนะ ๑๒ (สิ่งเชื่อมต่อเพื่อให้รู้อารมณ์), ธาตุ ๑๘ (ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพ ของตน), อริยสัจ ๔ (ความจริงของพระอริยะ) และโพธิปักขิยธรรม (ธรรมที่เกื้อกูลการตรัสรู้, ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค) มี ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗ และมรรคมืองค์ ๘

ปริจเฉทที่ ๘ ปัจจยสังคหวิภาค

ในปริจเฉทนี้ ท่านได้แสดงเรื่องปัจจยสมุปบาท (เหตุและผลที่ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์) และปัจจยสนับสนุน ๒๔ ปัจจย ในตอนท้ายยังได้แสดงความหมายของบัญญัติธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ไม่ใช่ เป็นความจริงแท้ แต่เป็นจริงตามสมมุติ (สมมุติสัจจะหรือสมมุติโวหาร) ตามกติกาของชาวโลก

ปริจเฉทที่ ๙ กัมมฏฐานสังคหวิภาค

ในปริจเฉทนี้ ท่านกล่าวถึงความแตกต่างของสมถกรรมฐาน และ วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เห็นว่าสมถกรรมฐานหรือการทำสมาธินั้น เป็นการปฏิบัติเพื่อให้จิตเกิดความสงบ และเกิดอภิญญา (เกิดอิทธิฤทธิ์ต่างๆ)

เท่านั้น ซึ่งไม่ใช่จุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะผลของการทำสมาธิหรือสมถกรรมฐานนั้นเป็นการข่มกิเลสไว้ชั่วคราวเท่านั้น ไม่สามารถทำลายกิเลสได้ ถึงแม้จะเจริญสมถกรรมฐานถึงขั้นอรุณานจนได้เสวยสุขอยู่ในรูปพรหมภูมิเป็นเวลานาน แต่ในที่สุดก็ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักจบจักสิ้น

จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงว่า จิต+เจตสิก และรูป ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตต่างก็มีการเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป - เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป ต่อเนื่องกันไปอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตนอะไรของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถที่จะบังคับบัญชาได้ วางเปล่าจากความเป็นตัวตน ปัญญาที่ประจักษ์แจ้งในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงเช่นนี้ เมื่อมีกำลังแก่กล้าก็จะสามารถประหาณกิเลสและเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด

การสวดพระอภิธรรมในงานศพ

ทุกท่านคงจะพบคำว่า *สวดพระอภิธรรม* หรือ *ตั้งศพสวดพระอภิธรรม* ในบัตรเชิญหรือในหน้าหนังสือพิมพ์เพื่อเชิญไปร่วมงานบำเพ็ญกุศล แต่ท่านผู้วายชนม์อยู่บ่อยๆ ที่ว่า *สวดพระอภิธรรม* นั้น เมื่อท่านอ่านมาถึงตรงนี้ย่อมทราบดีแล้วว่าหมายถึงอะไร

ตามหลักฐานของท่านผู้รู้กล่าวว่ามีการนำเอาพระอภิธรรมมาสวดในพิธีศพของพุทธศาสนิกชนชาวไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่าการบำเพ็ญกุศลในงานศพเพื่ออุทิศให้ผู้วายชนม์นั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก ความกตัญญูต่อผู้วายชนม์ซึ่งจากไปไม่มีวันกลับ การที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยนำเอาคัมภีร์พระอภิธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเพณีนั้นนั้นตามข้อสันนิษฐาน คงจะเกิดจากเหตุผลประการต่างๆ ดังนี้

ประการแรก เป็นเพราะ พระอภิธรรม ไม่กล่าวถึงสัตว์ ไม่กล่าวถึงบุคคล ไม่มีตัวตน เรา เขา แต่ทรงจำแนกธรรมออกเป็นกุศล อกุศล และ อภัยากฤต (ธรรมที่ไม่ใช่กุศลและไม่ใช่อกุศล) ทรงกระจายสรีระกายซึ่งเป็นกลุ่มก้อนออกเป็นชั้น ๕ บ้าง อายุคณะ ๑๒ บ้าง ธาตุ ๑๘ บ้าง อินทรีย์ ๒๒ บ้าง อันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยซึ่งต้องมีการเสื่อมสลายไปตามสภาวะมิสามารถตั้งอยู่ได้ตลอดไป การได้ฟังพระอภิธรรมจะทำให้ผู้ฟังน้อมนำมาเปรียบเทียบกับกรจากไปของผู้วายชนม์ ทำให้เห็นสังขารธรรมที่แท้จริงของชีวิต ท่านโบราณบัณฑิตคงจะเห็นว่าในงานเช่นนี้เป็นโอกาสอันดีที่ท่านผู้ฟังและท่านผู้ร่วมบำเพ็ญกุศลในงานศพจะสามารถพิจารณาเห็นความจริงของชีวิตได้โดยง่าย จึงได้นำเอาพระอภิธรรมมาแสดงให้ฟัง

อีกประการหนึ่ง เพราะเห็นว่าในการตอบแทนพระคุณพุทธมารดาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ท่านได้เสด็จขึ้นไปทรงแสดงพระอภิธรรมเทศนาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดาซึ่งสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ดังนั้น เมื่อบุพการีอันได้แก่ มารดา บิดา ถึงแก่กรรมลง ท่านผู้เป็นบัณฑิตจึงได้นำเอาพระอภิธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ โดยถือว่าเป็นการสนองพระคุณมารดา บิดา ตามแบบอย่างพระจริยวัตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อมาแม้ว่าท่านผู้วายชนม์จะมีใช้มารดาบิดาก็ตาม แต่การนำเอาพระอภิธรรมมาแสดงในงานศพก็ถือเป็นประเพณีไปแล้ว

ประการสุดท้าย เพราะเชื่อว่าพระอภิธรรมเป็นคำสอนชั้นสูงที่มีเนื้อหาละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับปรมัตถธรรม ๔ ประการ หากนำมาแสดงในงานบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้วายชนม์แล้ว ผู้วายชนม์จะได้บุญมาก

การสวดพระอภิธรรมก็คือการนำเอาคำบาลีขึ้นต้นสั้นๆ ในแต่ละคัมภีร์ของพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์มาเรียงต่อกัน การสวดพระอภิธรรมนี้ บางทีเรียกว่า *สวดมาติกา* ถ้าเป็นงานพระศพบุคคลสำคัญในราชวงศ์ เรียกว่า *พิธีสดับปกรณ์* ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า *สัตตปกรณ์* อันหมายถึง

พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์นั่นเอง (สัตต = เจ็ด, ปกรณ์ = คัมภีร์, ตำรา)

ต่อมาภายหลังมีผู้รู้ได้นำเอาคาถาในพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ของพระ
อนุรุทธาจารย์มาสวดเป็นทำนอง *สรภัญญะ* (คือการสวดเป็นจังหวะสั้น-ยาว)
เรียกว่า *สวดสังคหะ* โดยนำเอาคำบาลีในตอนต้นและตอนท้ายของแต่ละ
ปริจเฉท ซึ่งมีทั้งหมด ๙ ปริจเฉทมาเรียงต่อกันเป็นบทสวด

ประโยชน์จากการศึกษาพระอภิธรรม

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาพระอภิธรรมมีอยู่มากมายหลาย
ประการ แต่ที่สำคัญมีโดยสังเขปดังนี้

๑. การศึกษาพระอภิธรรมจะทำให้เข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนา
เพราะพระอภิธรรมเกิดจากพระสัมพันธัญญุตญาณของพระพุทธองค์ การเข้า
ถึงพระอภิธรรมจึงเท่ากับเข้าถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง
๒. การศึกษาพระอภิธรรม ก็คือศึกษาธรรมชาติการทำงานของ
กายและใจซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลายเพื่อให้เกิด
ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องจิต (วิญญูณ), เรื่องเจตสิก, เรื่องอำนาจ
จิต, เรื่องวิถิจิต, เรื่องกรรมและการส่งผลของกรรม, เรื่องการเวียนว่าย
ตายเกิด, เรื่องสัตว์ในภพภูมิต่างๆ และเรื่องกลไกการทำงานของกิเลส ทำให้
รู้ว่าชีวิตของเราในชาติปัจจุบันนี้มาจากไหนและมาได้อย่างไรมีอะไรเป็นเหตุ
มีอะไรเป็นปัจจัย เมื่อได้คำตอบชัดเจนดีแล้วก็จะรู้ว่าตายแล้วไปไหนและไป
ได้อย่างไร อะไรเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า ทำให้หมด
ความสงสัยว่าตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ นรก สวรรค์ มีจริงไหม ทำให้มี
ความเข้าใจเรื่องกรรมและการส่งผลของกรรม(วิบาก) อย่างละเอียดลึกซึ้ง
๓. ผู้ศึกษาพระอภิธรรมจะเข้าใจเรื่องของปรมาตมธรรม หรือสภาวะ
ธรรมอันจริงแท้ตามธรรมชาติ ในพระอภิธรรมจะแยกสภาวะออกให้เห็น

ว่าทุกสิ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลอะไรทั้งนั้น คงมีแต่สภาวะธรรม คือ จิต เจตสิก รูป ที่วนเวียนอยู่ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยอาศัยเหตุ อาศัยปัจจัยอุดหนุนซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เกิดขึ้นใหม่แล้วก็ดับไปอีก มีสภาพเกิดดับอยู่เช่นนี้ตลอดเวลาแสนนานไม่รู้กี่แสนชาติ ก็ ล้าชราตมาแล้วที่สืบทอดกันอยู่เช่นนี้โดยไม่รู้จักจบจักสิ้น แม้ใครจะรู้หรือ ไม่รู้จักตาม สภาวะธรรมทั้ง ๓ นี้ก็ทำงานอยู่เช่นนี้โดยไม่มีเวลาหยุดพักเลย สภาวะธรรมหรือธรรมชาติเหล่านี้มิใช่เกิดขึ้นจากพระผู้เป็นเจ้าของ พระพรหม พระอินทร์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ เป็นผู้บันดาลหรือเป็นผู้สร้าง แต่สภาวะธรรมเหล่านี้เป็นผลอันเกิดมาจากเหตุ คือ กิเลสตัณหาที่นั่นเองที่ เป็นผู้สร้าง

๔. การศึกษาพระอภิธรรมจะทำให้เข้าใจสภาวะธรรมอีกประการหนึ่ง อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่ต้องการให้เข้าถึงนั่นก็คือ นิพพาน นิพพาน หมายถึง ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ผู้ที่ปราศจากกิเลส ตัณหาแล้วนั้น เมื่อสิ้นชีวิตลงก็จะไม่มีการสืบทอดของจิต+เจตสิก และ รูปอีกต่อไป ไม่มีการสืบทอดภพชาติ หยุดการเวียนว่ายตายเกิด พ้นจาก ทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง จึงกล่าวว่านิพพานเป็นธรรมชาติที่ปราศจากกิเลส ตัณหา เป็นธรรมชาติที่ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงและเป็นธรรมชาติที่พ้นจากขั้น ๕ นิพพานมิใช่เป็นแดนสุขาวดีที่เป็นอมตะและเพียบพร้อมด้วยความสุขล้วน ๆ ตลอดนิรันดร์กาลตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ

๕. การศึกษาพระอภิธรรมจะทำให้เข้าใจคำสอนที่มีคุณค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะแค่การให้ทาน รักษาศีล และการเจริญสมาธิก็ยังมีคำสอนที่มีค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนาเนื่องจากเป็นเหตุให้ต้องเกิดมารับผลของกุศลเหล่านั้นอีก ท่านเรียกว่า *วัฏฏกุศล* เพราะกุศลเหล่านี้ยังไม่ทำให้ พ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด คำสอนที่มีค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เห็นว่ ี่ทั้งนามธรรม (จิต+เจตสิก) และรูปธรรม (รูป) มีสภาพที่ไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ ได้ ไม่ใช่ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ มีการเกิดดับ ๆ ตลอดเวลา หาแก่นสาร

หาตัวตน หาเจ้าของไม่ได้เลย เมื่อมีปัญญาเห็นแจ้งในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงเช่นนี้แล้วก็จะนำไปสู่การประหาณกิเลสและเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด

๖. การศึกษาพระอภิธรรม จะทำให้เข้าใจเรื่องอารมณ์ของวิปัสสนา ซึ่งต้องมีนามธรรม (จิต+เจตสิก) และรูปธรรม (รูป) เป็นอารมณ์ เมื่อกำหนดอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้ถูกต้อง การปฏิบัติก็ย่อมได้ผลตามที่ต้องการ

๗. การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการสั่งสมปัญญาบารมีที่ประเสริฐที่สุด ไม่มีวิทนาการใดๆ ในโลกที่ศึกษาแล้วจะทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งโลกได้เท่ากับการศึกษาพระอภิธรรม

๘. การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการช่วยกันรักษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังและเป็นการช่วยสืบต่อพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรตลอดไป

ประวัติความเป็นมาของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๔ สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถระ) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง นายกสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เดินทางไปดูกิจการ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ประเทศพม่า ได้เห็นการศึกษาพระอภิธรรมในประเทศพม่ายังคงความละเอียดลึกซึ้งและมีการเรียนการสอนกันอย่างแพร่หลาย ขณะที่ในประเทศไทยหาผู้ที่มีความรู้เรื่องนี้ได้ยาก ท่านจึงได้ติดต่อกับรัฐบาลพม่า เพื่อขออาราธนาพระสัทธัมมโชติกเถระ ฐัมมาจริยะ พระเถระระดับบัณฑิตผู้มีความรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนา เพื่อมาเผยแผ่พระอภิธรรมปิฎกในประเทศไทย พระสัทธัมมโชติกเถระได้เข้ามาวางหลักสูตรการศึกษาพระอภิธรรมปิฎก และได้แปลตำรับตำราเป็นภาษาไทย

ไว้ให้ศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัยได้ถูกก่อตั้งขึ้นที่ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษา พระอภิธรรมในพระสังฆราชูปถัมภ์ มีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็น ประธานอำนวยการจัดการศึกษา โดยได้รับความอุปถัมภ์จากอธิบดีสงฆ์ พระเถรานุเถระวัดมหาธาตุ มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ และผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป จนกระทั่งปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ โดยเมตตาธรรมและมอญการณโกลของ เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์ที่หวังความเจริญก้าวหน้าของอภิธรรม โชติกะวิทยาลัย จึงได้ประกาศให้อภิธรรมโชติกะวิทยาลัยเป็นหน่วยงาน หนึ่งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในสังกัดสำนัก ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อให้พุทธบริษัทมีความรู้ความเข้าใจในพระอภิธรรมปิฎก อย่าง ถูกต้อง
๒. เพื่อรักษาพระปริยัติในส่วนของพระอภิธรรมปิฎก ให้ดำรงมั่นคง สืบต่อไป
๓. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจในปรมัตถธรรมอันเป็นสภาวะที่เกื้อกูล แก่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
๔. เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้มีความเข้าใจสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาธรรมะ ในพระอภิธรรมปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระวินัยปิฎก ให้สอดคล้อง สัมพันธ์กันได้เป็นอย่างดี
๕. เพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อ ประโยชน์และความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นด้วย

สำนักเรียนสาขาของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

ภาคกลาง

๑. วัดกลาง ต.โคกคราม อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี ๗๒๑๕๐
๒. วัดจากแดง ต.ทรงคนอง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ ๑๐๑๓๐
๓. วัดเจริญธรรมาราม ว.สายไหม ข.บางเขน กรุงเทพฯ ๑๐๒๒๐
๔. วัดสุวรรณประสิทธิ์ ว.คลองกลุ่ม ข.บึงกุ่ม กรุงเทพฯ ๑๐๒๓๐
๕. วัดป่าธรรมโสภณ ต.ทะเลชุบศร อ.เมือง จ.ลพบุรี ๑๕๐๐๐
๖. วัดมหาธาตุวรวิหาร ต.หน้าเมือง อ.เมือง จ.ราชบุรี ๗๐๐๐๐
๗. วัดมเหยงค์ ต.หันตรา อ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๐๐๐
๘. สำนักสงฆ์สวนธรรมจักร ต.ตลิ่งชัน อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี ๗๒๒๓๐
๙. วัดอุดมมงคล ต.ปากแพรก อ.เมือง จ.กาญจนบุรี ๗๑๐๐๐
๑๐. วัดเขาสมโภชน์ ต.บัวชุม อ.ชัยบาดาล จ.ลพบุรี ๑๕๑๓๐
๑๑. วัดสามชุก ต.สามชุก อ.สามชุก จ.สุพรรณบุรี ๗๒๑๓๐
๑๒. ห้องเรียนวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

ภาคเหนือ

๑. วัดพรหมจริยาวาส ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐
๒. วัดเมืองมาง ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๐๐
๓. วัดถ้ำพระธาตุเมืองเทพ ต.ทัพหลวง อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี ๖๑๑๔๐
๔. วัดสระโบสถ์ ต.ดอนคา อ.ท่าตะโก จ.นครสวรรค์ ๖๐๑๖๐
๕. วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐
๖. วัดพระธาตุแช่แห้ง ต.ม่วงตึ๊ด กิ่ง อ.ภูเพียง จ.น่าน ๕๕๐๐๐
๗. ห้องเรียนวัดพระธาตุศรีจอมทอง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ (สาขาวัดร่ำเปิง)

ภาคใต้

๑. วัดคุณชี่ ต.ตลาดเหนือ อ.เมือง จ.ภูเก็ต

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑. วัดพระมณีลาแตล ต.แตล อ.ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์ ๓๒๑๑๐
๒. วัดมหาวนาราม ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
๓. วัดสะแกแสง ต.พะงาด อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา ๓๐๒๙๐
๔. วัดอุดมไพรสนธ์ ต.รอบเมือง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด ๕๔๐๐๐
๕. วัดสว่างมีชัย ต.สมสนุก อ.ปากคาด จ.หนองคาย ๔๓๑๙๐

ภาคตะวันออก

๑. วัดเกาะแก้วคลองหลวง ต.ไร่หลักทอง อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี ๒๐๑๔๐
๒. วัดเก่าโบราณ ต.เหมือง อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๐
๓. วัดเขาบ่อน้ำซับ ต.ห้างสูง อ.หนองใหญ่ จ.ชลบุรี ๒๐๑๙๐
๔. วัดเขาพุทธโคดม ต.สุรศักดิ์ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี ๒๐๑๑๐
๕. วัดนาพร้าวเก่า ต.สุรศักดิ์ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี ๒๐๑๑๐
๖. วัดหินโค้ง ต.หนองบัว อ.บ้านค่าย จ.ระยอง ๒๑๑๒๐
๗. วัดพนมพนาวาส ต.คลองขุด อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๑๔๐
๘. วัดสุนีย์ศรัทธาธรรม ต.พิมพา อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๑๔๐
๙. วัดหนองลำตวนพรมศรี ต.ท่าบุญมี อ.เกาะจันทร์ จ.ชลบุรี ๒๐๒๔๐

ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาทางไกลของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

ทำการสอนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ และอินเทอร์เน็ต (E-learning)

สำนักงานตั้งอยู่ที่ **มูลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม**

๕/๑๐๘-๘ ซอยอุดมทรัพย์ ถนนบรมราชชนนี

แขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย

กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๘๘๔-๕๐๙๑-๒

<http://202.28.52.46/~aphidham>

สารบัญรายชื่อเกี่ยวกับพระอภิธรรม

บรรณานุกรม

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก : ประวัติและความเป็นมา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
๒. พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
๓. ธนิต อยู่โพธิ์. ตำนานพระอภิธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๗.
๔. พระครูสังวรสมาธิวัตร. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมปิฎก. กรุงเทพมหานคร : พัทธอักษร, ๒๕๓๐.
๕. วรณลลิต วิททยะเสวี. คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : พัฒนวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๔.
๖. มูลนิธิสำนักปฏิบัติธรรมบุญกัญจนาราม. พุทธศาสนาคืออะไร. ม.ป.ท. ๒๕๓๖.
๗. สรรค์ชัย พรหมฤกษ์. สภาธรรม ๗๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕.
๘. มูลนิธิว่องวานิช. คู่มือฟังสวดพระอภิธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.
๙. วินัย อ.ศิระกุล. เรียบนอภิธรรม ๙ ปริจเฉท. วารสารอภิธรรม ฉบับเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๐ : หน้าที่ ๔๕-๕๔.

- พระอภิธรรม คือ ธรรมะหมวดที่สามในพระไตรปิฎก ที่กล่าวถึงรายละเอียดของสภาวะธรรมอันแท้จริงเหนือการสมมุติ (ปรมาตถธรรม) อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน
- มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในจักรวาลนี้ ล้วนเกิดจากการประชุมกันของสภาวะธรรม ๓ ประการคือ จิต เจตสิก และรูป ที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ไม่มีส่วนไหนเลยที่เป็นตัวตนของเรา มีแต่การเกิดดับของนามธรรม(จิต+เจตสิก) และการเกิดดับของรูปธรรม(รูป) ที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เกิดขึ้นใหม่แล้วก็ดับไปอีก มีสภาพเกิดดับอยู่เช่นนี้ตลอดเวลาแสนนานไม่รู้กี่แสนชาติก็ล้านชาติมาแล้วที่สืบทอดกันอยู่เช่นนี้โดยไม่รู้จักจบจักสิ้น แม้ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตามสภาวะธรรมทั้ง ๓ นี้ก็ทำงานอยู่เช่นนี้โดยไม่มีเวลาหยุดพักเลย สภาวะธรรมหรือธรรมชาติเหล่านี้มิใช่เกิดขึ้นจากพระผู้เป็นเจ้าของ พระพรหม พระอินทร์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆเป็นผู้บันดาลหรือเป็นผู้สร้างทั้งสิ้น แต่สภาวะธรรมเหล่านี้เป็นผลอันเกิดมาจากเหตุคือกิเลสนั่นเองที่ผู้สร้าง
- นิพพาน เป็นธรรมชาติที่ดับกิเลสโดยสิ้นเชิง เมื่อปรินิพพานแล้ว จิต+เจตสิก และรูป ก็จะหยุดการสืบทอดและดับลงโดยสิ้นเชิงตลอดไป

*ขุมทรัพย์ทางปัญญา คือการศึกษาพระอภิธรรม
มรดกอันเลิศล้ำ คือการนำพระอภิธรรมไปปฏิบัติ*